İSLÂMÎ İLİMLER ARAŞTIRMA VAKFI
THE FOUNDATION FOR RESEARCH IN ISLAMIC SCIENCES
وقف دراسات العلوم الاسلامية

"TARİHTE ve GÜNÜMÜZDE ZEKÂT UYGULAMALARI"

–Milletlerarası İlmî Toplantı–

الندوة العالمية حول

"الزكاة في التاريخ و في يومنا"

Zakat in the Past and Present
-International Conference-

03-04 Aralık/December/ديسمبر 2016
İstanbul/Türkiye

TOPLANTI PROGRAMI

برنامج الندوة

Conference Program

ERESİN TOPKAPI HOTEL
İSTANBUL

KATILIMCILAR/PARTICIPANTS/المشاركون

Prof. Dr. Abdullah Kahraman
Prof. Dr. Adem Apak
Prof. Dr. Ahmet Tabakoğlu
Prof. Dr. Ali Bardakoğlu
Prof. Dr. Ali Muhyiddin Karâdâğî
Prof. Dr. Ali Özek
Prof. Dr. Fahrettin Atar
Prof. Dr. Hacı Mehmet Günay
Prof. Dr. Mehmet Görmez
Prof. Dr. Mürteza Bedir
Prof. Dr. Necdet Şensoy
Prof. Dr. Rahmi Yaran
Prof. Dr. Raşit Küçük
Prof. Dr. Sabri Orman
Prof. Dr. Salih Tuğ
Prof. Dr. Vecdi Akyüz
Doç. Dr. Ali Avcu
Doç. Dr. Necmettin Kizilkaya
Doç. Dr. Osman Güman
Doç. Dr. Soner Duman
Doç. Dr. Süleyman Kaya
Yrd. Doç. Dr. Abdullah Durmuş
Yrd. Doç. Dr. Ahmet Ekşi
Yrd. Doç. Dr. Ahmet Niyazov
Yrd. Doç. Dr. Emrullah Dumlu
Yrd. Doç. Dr. Kadir Gömbeyaz
Yrd. Doç. Dr. Nail Okuyucu
Yrd. Doç. Dr. Pehlül Düzenli
Dr. Ahmad Juwaini
Dr. Bilal Esen
Dr. Fatih Yücel
Dr. Hüseyin Kayapinar
Dr. Irshaadh Amod
Dr. Mustafa Bülent Dadaş
Dr. Syed Zafar Mahmood
Ahmed Ehtesham Uddin
Amran Hazali
Haji Mohd Rais Haji Alias
Melih Turan
Muhammad Sajjad Babar
Muhammed Takî Osmânî
Murat Köse
Yusuf Bilgin

TERTİP HEYETİ /

ORGANIZING COMMITTEE

Prof. Dr. Ali Özek

Prof. Dr. Salih Tuğ

Prof. Dr. Mahmut Kaya

Prof. Dr. Bedreddin Çetiner

Prof. Dr. Abdullah KAHRAMAN

Doç. Dr. Necmettin Kızılkaya

Sabri Özpala

Feyzullah Kıyıklık

İLİM ve DANIŞMA KURULU

SCIENTIFIC COMMITTEE

Prof. Dr. Ali Bardakoğlu

Prof. Dr. Ali Muhyiddin Karadâğî

Prof. Dr. Âdem Apak

Prof. Dr. Ahmet Tabakoğlu

Prof. Dr. Necdet Şensoy

Prof. Dr. Hacı Mehmet Günay

Doç. Dr. Soner Duman

Dr. Syed Zafar Mahmood

Dr. Ahmad Juwaini

Dr. Irshaadh Amod

Dr. Hüseyin Kayapınar

Ahmed Ehtesham Uddin

Amran Hazali

TARİHTE ve GÜNÜMÜZDE
ZEKÂT UYGULAMALARI

ENSAR NEŞRİYAT TİC. A.Ş.

ISBN: 978-605-9519-56-4
Sertifika No: 17576

İSLÂMÎ İLİMLER ARAŞTIRMA VAKFI
Milletlerarası Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi: 22
Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi: 87

Kitabın Adı
Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları

Yayına Hazırlayanlar
Dr. İsmail KURT – Seyit Ali TÜZ
İslâmî İlimler Araştırma Vakfı

Koordinatör
Prof. Dr. Abdullah KAHRAMAN
Kocaeli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dekanı

Son Okuma
Doç. Dr. Necmettin KIZILKAYA
İstanbul Üniversitesi

Baskı ve Cilt:
ÇINAR MAT. ve YAY. SAN. TİC. LTD. ŞTİ.
100. Yıl Mahallesi Matbaacılar Caddesi
Ata Han No:34 / 5 Bağcılar - İSTANBUL
Tel: 0212 628 96 00 - Faks: 0212 430 83 35
Sertifika No: 12683

1. Basım: İstanbul, Ağustos 2017/ 2000 adet basılmıştır.

© Her hakkı mahfuzdur.
İzin alınmadan hiçbir yolla çoğaltılamaz.
Kaynak gösterilmek şartıyla iktibas edilebilir.

İletişim Adresi:
Ensar Neşriyat Tic. A. Ş.
Oruçreis Mah. 12. Sokak No: 40-42 Esenler/İstanbul
Tel: (0212) 491 19 03-04 Faks: (0212) 438 42 04
www.ensarnesriyat.com.tr ensar@ensarnesriyat.com.tr

TARİHTE ve GÜNÜMÜZDE
ZEKÂT UYGULAMALARI

Milletlerarası Tartışmalı İlmî Toplantı

03 – 04 Aralık 2016

Topkapı Eresin Hotel

İstanbul 2017

©Bu kitap İslâmî İlimler Araştırma Vakfı tarafından yayına hazırlanmış olup kitapta yer alan tebliğlerin ilmî ve fikrî muhtevâ ile dil bakımından sorumluluğu tebliğ sahiplerine, te'lîf hakları İSAV'a, basım organizasyonu ise anlaşmalı olarak Ensar Neşriyat'a aittir.

Toplantıyı Tertipleyen
ve Toplantı Metinlerini Yayına Hazırlayan:

İslâmî İlimler Araştırma Vakfı (İSAV)
Kıztaşı, Kâmil Paşa Sokak, 5 Fatih/İstanbul
Tel: (+90 212) 523 54 57 Fax: 0212 523 65 37
E-Mail: isav@isavvakfi.org, isav@isav.org.tr

Bibliyografik Bilgiler:
Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları / Editör: Necmeddin Kızılkaya, 1. bs.—İstanbul 2017
600 s.; 16x23,5 cm.
ISBN: **978-605-9519-56-4**
l. Zekât, 2. Toplum, 3. Vergi, 4. Sosyal Yardım

İslâmî İlimler Araştırma Vakfı(İSAV)'nın Hediyedir, Para ile Satılmaz.

İÇİNDEKİLER

TAKDİM
Prof. Dr. Ali Özek - Prof. Dr. Abdullah Kahraman..... **11**

BİRİNCİ BÖLÜM

–Tartışmalı İlmî İhtisas Toplantı Metinleri–

TEBLİĞ ve TEBLİĞCİLER

Hz. Peygamber Döneminde Zekât

1. Tebliğ: "**Zekât Ahkâmının Teşrî Süreci**"
Doç. Dr. Soner Duman 19

2. Tebliğ: "**Hz. Peygamber Döneminde Zekât Uygulaması**"
Prof. Dr. Ünal Kılıç 45

Hulefâ-i Râşidîn Döneminde Zekât

3. Tebliğ: "**Siyasi Meşruiyet Tartışmaları Bağlamında Zekât**"
Doç. Dr. Özgür Kavak..... 65

4. Tebliğ: "**Toprakların ve Gelirlerin Genişlemesi ve Gelir Kalemlerin Artmasına Bağlı Olarak Zekâtın Toplanması ve Dağıtımı / İlk Kurumsal Tecrübeler**"
Doç. Dr. Mehmet Boynukalın 91

5. Tebliğ: "**Hulefâ-i Râşidîn Döneminde Zekât Uyugulamaları**"
Prof. Dr. Adnan Demircan 115

İslâm Tarihi Boyunca Zekât Uygulamaları

6. Tebliğ: "**Emevîler Döneminde Zekât Uygulamaları**"
Prof. Dr. Adem Apak 163

7. Tebliğ: "**Abbâsîler Döneminde Zekât Uygulamaları**"
Prof. Dr. Ali Aksu 179

8. Tebliğ: "**Siyaset Literatürü ve Zekât İlişkisi**"
Yrd. Doç. Dr. Hızır Murat Köse 201

Osmanlı Dönemi Zekât Uygulamaları

9. Tebliğ: "**Fıkhî Açıdan Osmanlı'da Zekât Uygulamaları**"
Doç. Dr. Süleyman Kaya 221

10. Tebliğ: "**İktisadî Açıdan Osmanlı'da Zekât Uygulamaları**"
Mehmet Genç 255

MÜZAKERELER

Prof. Dr. Hamdi Döndüren 263

Prof. Dr. Mehmet Günay 269

Prof. Dr. İbrahim Paçacı 274

Prof. Dr. Vecdi Akyüz 289

İKİNCİ BÖLÜM

–Milletlerarası Tartışmalı İlmî Toplantı Metinleri–

AÇILIŞ KONUŞMALARI

Prof. Dr. Prof. Dr. Abdullah KAHRAMAN 293
Kocaeli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kurucu Dekanı

Prof. Dr. Salih TUĞ 294

Prof. Dr. Ali ÖZEK 295
İslâmî İlimler Araştırma Vakfı (İSAV) Başkanı

Prof. Dr. Rahmi YARAN 300
İstanbul Müftüsü

TEBLİĞ ve TEBLİĞCİLER

Tarihî, İktisadî ve İctimaî Yönleriyle Zekât

1. Tebliğ: "**Emevî ve Abbâsî Dönemlerinde Zekât**"
Prof. Dr. Âdem Apak 303

2. Tebliğ: "**Osmanlı Döneminde Zekât**"
Doç. Dr. Süleyman Kaya 323

Ehl-i Sünnet Dışı Mezheblerin Zekât Anlayışları

3. Tebliğ: "**İsnâ Aşeriyye'de Zekât**"
Yrd. Doç. Dr. Ahmet Niyazov 343

4. Tebliğ: **"İbâdiyye'de Zekât"**
Yrd. Doç. Dr. Kadir Gömbeyaz 365

5. Tebliğ: "**İsmâiliyye'de Zekât**"
Doç. Dr. Ali Avcu 383

6. Tebliğ: "**Zeydiyye'de Zekât**"
Yrd. Doç. Dr. Ahmet Ekşi 409

Günümüz İslâm Ülkelerinde Zekâtın Kurumsallaşması

7. Tebliğ: "**Malezya'da Zekâtın Kurumsallaşması**"
Haji Mohd Rais Haji Alias 447

8. Tebliğ: "**Endonezya'da Zekâtın Kurumsallaşması ve Dünya Zekât Forumunun Çalışmaları**"
Dr. Ahmad Juwaini 463

9. Tebliğ: "**Pakistan'da Zekâtın Kurumsallaşması"**
Muhammad Sajjad Babar – Ali Haider Kahloon 475

Hayır Kuruluşlarının Zekât Çalışmaları

10. Tebliğ: "**Türkiye'de Zekât Çalışmaları**",
Yusuf Bilgin 489

11. Tebliğ: "**Malezya'da Zekât Çalışmaları**"
Amran Hazali 507

12. Tebliğ: "**Güney Afrika'da Zekât Çalışmaları**"
Dr. Irshaadh Amod 521

13. Tebliğ: "**Amerika'da Zekât Çalışmaları**"
Murat Köse 531

14. Tebliğ: "**İngiltere'de Zekât Çalışmaları**"
Ahmed Ehtesham Uddin 541

Zekâtla İlgili Güncel Problemler

15. Tebliğ: "**Mal varlığı Kavramı ve Yeni Gelir Kalemlerinin Zekâtı**"
Prof. Dr. Hacı Mehmet Günay 571

16. Tebliğ: "**Finansal Ürünlerin Zekâtı**"
Yrd. Doç. Dr. Abdullah Durmuş 611

17. Tebliğ: "**Zekât – Vergi Münasebeti**"
Yrd. Doç. Dr. Pehlül Düzenli 635

18. Tebliğ: **"Türkiye'de Güncel Zekât Problemleri"**
Dr. Fatih YÜCEL 643

19. Tebliğ: "**Zekât Nisab Değerlerinin Güncellenmesi**"
Doç. Dr. Osman Güman 687

20. Tebliğ: "**Zekât Muhasebesi**"
Prof. Dr. Necdet Şensoy 711

21. Tebliğ: "**Zekâtın Pratik Olarak Hesaplanma Yöntemleri**"
Dr. Bilal Esen 729

22. Tebliğ"**Zekâtın Yeni Sarf Yerleriyle İlgili Modern Tartışmalar ve Yeni Yorumlar**"
Yrd. Doç. Dr. Emrullah Dumlu 765

Zekâtin Toplanması ve Dağıtılması

23. Tebliğ: "**Zekâtta Yerellik-Bölgesellik-Evrensellik**"
Yrd. Doç. Dr. Nail Okuyucu 811

24. Tebliğ: "**Zekât Mallarının Nemalandırılması, Enflasyon ve Değer Kaybı Problemleri**"
Dr. Mustafa Bülent Dadaş 839

25. Tebliğ: "**Türkiye'de Zekât Potansiyelinin Yeniden Tespiti**"
Prof. Dr. Ahmet Tabakoğlu-Melih Turan 899

Günümüzde İdeal Bir Zekât Teşkilâtı Nasıl Olmalı?

Prof. Dr. Kemal YILDIZ 939
Prof. Dr. Ali BARDAKOĞLU 940
Prof. Dr. Ali Muhyiddin KARADÂĞÎ 957
Prof. Dr. Sabri ORMAN 1057
Dr. Hüseyin KAYAPINAR 1076
ÖZETLER (Türkçe, Arapça) 1079
DİZİN 1083

6

ZEYDİYYE'DE ZEKÂT

Ahmet EKŞİ*

Giriş

Zeydîlik, İmâmiyye Şîası'nın dördüncü imamı Ali b. Hüseyin Zeynelâbidîn'in (öl. 94/712) oğlu Zeyd'e (öl. 122/740), ondan sonra da oğlu Yahya'ya (öl. 125/743) uyarak onların imametini kabul eden fırkadır.[1]

Vâsıl b. Atâ (öl. 131/748) ile Ebû Hanîfe (öl. 150/767) gibi dönemin önde gelen isimleriyle yakın ilişkisi bulunan Zeyd, (121/739) yılında Kûfe'ye yerleşerek halkı Allah'ın kitabı ve Peygamber'in sünneti çerçevesinde zalimlerle cihada, mazlumların hakkını korumaya, Ehl-i Beyt'in imâmetini benimsemeye davet etmeye başladı ve halktan biat istedi. Kendisine biat eden bazı kişilerin Emevîler tarafından hapsedilmesi üzerine mensuplarıyla Emevî ordusuna karşı çıktı. Ancak yapılan savaşta öldürüldü. Onun isyan girişiminin başarısızlıkla sonuçlanmasına rağmen görüşleri ve özellikle imam olacak kişinin bizzat silâhla ortaya çıkıp mücadele etmesi yolundaki tavrı Zeydiyye'nin görüşlerinin şekillenmesinde belirleyici oldu.[2]

Zeyd'in, Mutezîle'nin lideri Vâsıl b. Ata ile ilişkisinin Zeydîlerin itikadî görüşlerinde bazı etkileri olmuştur.[3] Önceleri Mu'tezile'ye benzer şekilde beş esas ortaya koyarak aklı ön plana

---

* Yrd. Doç. Dr., Kocaeli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Fıkıh Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, aeksi72@hotmail.com

1 Ethem Ruhî Fığlalı, *Çağımızda İtikadî İslâm Mezhepleri*, Şa-To İlahiyat, İstanbul, 2001, s. 138.

2 Yusuf Gökalp, "Zeydiyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XLIV/328.

3 Muhammed Ebû Zehra, *el-İmam Zeyd: Hayatühü ve Asruhu, Dârü'l-Fikri'l-Arabî*, Kahire, t.y., s. 143.

çıkaran Zeydîler III. (IX.) yüzyılın ortalarından itibaren itikadî bir yapıya kavuştu. Ancak Zeydîlik, kuruluşundaki aslî şekline Taberistan'da ve Yemen'de teşekkül eden Zeydî hâkimiyeti döneminde ulaştı. Yemen Zeydî Devleti'yle birlikte imamet prensibi Zeydiyye'nin mezhep esasları arasındaki yerini aldı ve Zeydiyye kurumsallaşma sürecine girdi.[4]

Zeydiyye menzile beyne'l-menzileteyn ilkesi hariç Mu'tezile'nin tevhid, adl, va'd ve vaîd, emir bi'l-ma'rûf nehiy ani'l-münker esaslarını küçük farklılıklarla benimsemiştir. Büyük günah işleyenlerin ahiretteki durumu hakkında da Mu'tezile düşüncesini kabul etmesine rağmen bu kimselerin dünya daki durumu konusunda ortak bir görüşe sahip değildir. Onlara göre büyük günah işleyen kimse şirk küfrü içinde değil nimet küfrü (küfrân-ı ni'met) içindedir.[5]

Zeydiyye, imameti dinin ana prensiplerinden biri kabul etmekle birlikte bu konudaki görüşleriyle diğer Şiî gruplardan farklılık göstermektedir. Nitekim Zeydiyye'ye göre İmam günahlardan korunmuş değildir yani ismet sıfatı yoktur. İmamiyye'de olduğu gibi imam, beklenen ve gizli olan değil insanlar arasında yaşayan ve onlara rehberlik eden biri olmalıdır. Zeydîler en üstün ve en erdemli kişi (efdal) varken daha az faziletli (mefdul) kişinin imametini kabul ederler. Bu sebeple Zeydiyye'ye göre Hz. Ebû Bekir ile Hz. Ömer'in imametleri meşrudur.[6]

I. ZEYDİYYE FIKHI

Zeydiyye, Zeyd b. Ali'ye nisbetle oluşan siyasî bir hareketin adı olduğundan onu diğer fıkıh mezheplerinden farklı kılan en belirgin husus fıkhî ve kelâmî yönünden ziyade siyasî yönüdür. Bu sebeple Zeydîler, Zeydiyye adlandırmasını fıkhî bir yapılanmadan çok bir anlayış olarak takdim ederler. Her ne kadar mezhep içerisinde zamanla Kasımiyye, Hâdeviyye ve Nâsıriyye adlarıyla bir fıkhî ayrışma görülse de Zeydîler kendilerini ve usullerini tanım-

---

[4] Gökalp, XLIV /329.

[5] Aynı yer.

[6] Ebû Zehra, *el-İmam Zeyd*, ss. 190-193.

larken Zeydî kavramını tercih etmişlerdir. Yukarıdaki fıkhî ayrışmayı belirten isimleri ise genellikle kullanmamışlardır.[7]

Ebû Zehra'nın ifadesiyle, Zeydî fıkhı, birçok yönüyle dört mezhep imamının fıkhıyla benzerlik göstermektedir. Hatta bu benzerlik sadece varılan sonuçlarda değil, bu sonuçların dayandırıldığı usulde de görülmektedir. Bu durum mezheplerin esas aldığı kaynaklarda bir birlik olduğunu göstermektedir. Zira Zeydîler, hüküm çıkarmada Kitap, Sünnet, icma ve kıyasa öncelik tanırlar. Bir de kavlî sünneti, fiilî ve takrirî sünnete göre bir derece daha üstün tutarlar. İstihsan ve mesalih-i mürseleyi ise kıyas içinde değerlendirirler. Mu'tezileden farklı olarak aklı tüm işlevleriyle icma ve kıyastan sonra devreye sokarlar.[8]

Zeydîler, özellikle kaynakları "Peygamber'in soyundan gelen âlimlere" ulaştırma[9] konusunda diğer Şiî gruplarla benzerlik göstermektedirler.[10] Ancak zaman zaman Hz. Ali'nin dışında başka sahabilerden rivayet edilen hadisleri kullanmalarıyla da diğer gruplardan ayrılmaktadırlar. Hatta İmam Zeyd nadiren de olsa Hz. Ali'den gelen rivayetlerin ona nispetine muhalefet etmiştir. İleride geleceği üzere Hz. Ali'den gelen rivayetlerin aksine İmam

---

[7] Fatih Yücel, "Zeydiyye", *DİA*, XLIV/331-332.

[8] Muhammed Ebû Zehra, *Mezhepler Tarihi*, (çev. Sıbğatullah Kaya), Anka Yayıncılık, Ankara, t.y., s. 645-647; Ali b. Abdülkerim Fudayl Şerefeddin, *ez-Zeydiyye: Nazariyye ve Tatbik*, Cem'iyyetu Ummali'l-Matabii't-Teavüniyye, Amman, 1985, s. 25.

[9] Fıkıh alanında ilk tedvin edilen "Müsnedü'l-İmam Zeyd", bir fıkıh ve hadis mecmuası olup Zeydiyye mezhebinin en muteber kaynağıdır. Bu kaynakta verilen hadisler genellikle, "İmam Zeyd, babası, dedesi, Ali b. Ebi Talip ve Rasulüllah" tarıkıyle verilmiştir. Orijinal adı *el-Mecmu'* olan bu kitap, Zeyd b. Ali'den gelen rivayetleri ihtiva ettiğinden el-Müsned diye de anılır. el-Mecmû'ü'l-hadisi ve'l-fıkhi, (nşr. Abdullah b. Hammûd el-İzzî, San'a, 1422/2002) ismiyle de basılmıştır.

[10] A. K. Kazı, "Zeydî Fıkhının Gelişimine Dair Notlar", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (Çev. Kadir Demirci), I (2014), s. 217.

Zeyd, yetimin malından zekât alınmaması gerektiğini söyleyerek ilgili rivayetlerin Hz. Ali'ye nispetini de reddetmiştir.[11]

Zeydî fıkhına göre içtihat kapısı daima açıktır. Hatta diğer mezheplerin görüşlerinin tercih edilmesi de Zeydîlere göre bir içtihat türü olarak kabul edilmiştir. Bu tercihleri sayesinde Zeydiyye, farklı İslâmî mezheplerin fıkıhlarının kısmen buluştuğu bir mezhep olmuştur. Bu nedenle bazı görüşlerinde Şâfiî ve diğer Sünnî mezheplerle uyum gösteren Zeydiyye birçok konuda da Hanefî fıkhî ile büyük bir yakınlık içindedir.[12] Ebû Hanife, Zeyd'le irtibatı olan bir fakih olup, onu Emevîler'e karşı isyanında desteklediği için bazı Zeydî tarihçiler Ebû Hanîfe'yi Zeydiyye ricâlinden saymışlardır.[13] Zeydiyye fukahası hakkında nas bulunmayan konularda Hanefî mezhebini esas almışlar; Ebû Hanife'ye nispet edilen bazı ifade ve metinleri de kendi ifade ve metinleri olarak kabul etmişlerdir.[14]

Zeydiyye'nin fürû kitapları, ele alınan konular ve konu başlıkları açısından Sünnî fıkıh kitaplarından belirgin bir farklılık göstermez. Ancak Sünnî kaynaklarda farklı başlıklar altında incelenen maden ve definelerin zekâtı ile ganimet, cizye ve harac konuları

---

[11] Zeyd b. Ali b. Hüseyin b. Ali b. Ebî Talib, *el-Mecmuü'l-hadisi ve'l-fıkhi*, (thk. Abdullah b. Hammûd el-İzzî, Müessesetü'l-İmam Zeyd b. Ali es-Sekafiyye, Amman, 2002/1422, s. 137.

[12] "Meselâ; Mâlikîler'de olduğu gibi başın tamamının meshedilmesi, Şafiiler'de olduğu gibi tertibe riayet edilmesi ve Hanbeliler'de olduğu gibi besmele çekilmesi abdestin farzlarındandır. Hanefîler'de olduğu gibi kan akması ve namazda kahkaha atılması Zeydilere göre de abdesti bozar. Öte yandan bu mezheplerden farklı olarak kasten yalan söylemek, koğuculuk ve gıybet gibi büyük günahları işlemek de abdesti bozar." el-İmam Mehdî Ahmed b. Yahyâ b. Murtazâ İbnü'l-Murtazâ, *Kitâbü'l-Ezhâr fî Fıkhi'l-E'immeti'l-Ethar*, Dârü'l-Hikmeti'l-Yemaniyye, San'a, 1993/1414, s. 21-23.

[13] Mustafa Öz, "Zeyd b. Zeynelabidin ve Zeydiyye", *M. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 19 (2000), s. 53.

[14] Ebû Zehra, *Mezhepler Tarihi*, s. 650.

diğer Şiî grupların kitaplarında olduğu gibi "humus" adıyla müstakil bir bölümde ele alınır.[15]

Zeydiyye, humus konusunda İmamiyye'ye oldukça yakındır. Bunun yanında İmâmiyye'nin meşru kabul ettiği muta, Zeydî fıkhına göre, İslâm'ın ilk devrinde mübah iken daha sonra neshedilmiş haram bir nikâh türüdür. Yine Zeydîler'e göre, İmâmiyye'den farklı olarak, mestler üzerine meshetmek, adil veya zalim herkesin arkasında namaz kılmak, Ehl-i Kitab'ın kestiğini yemek caizdir. Cenaze namazını beş tekbirle kılınması, farz-ı ayn olan bayram namazının cemaatle veya tek başına kılınması, Müslümanın ehl-i kitap kadınlarla evlenememesi ve teravih namazının cemaatle kılınmasının bidat sayılması Zeydiyye'nin İmamiyye'den farklı olan diğer bazı görüşleridir.[16]

Neticede fürû bakımından Hanefî mezhebine yakın olduğu şeklinde genel bir kanaat bulunmakla birlikte Zeydiyye'nin gerek usul gerekse fürû yönünden müstakil bir mezhep olduğu öteden beri kabul edilegelmiştir. Nitekim çağdaş Zeydî müellifler de kendilerinin, itikatta Mu'tezilî, amelde Hanefî olmadıklarını; aksine müstakil bir kelamî ve fikhî mezhep olduklarını ileri sürmektedirler.[17] Zeydiyye ile alakalı ülkemizde yapılan kimi akademik çalışmalarda da Sünnî âlimlerin Zeydîlerle ilgili bu yöndeki tespitlerinin yanlışlığı ifade edilmiştir.[18] Bu durumda Zeydiyye tabirinin hem siyasî bir tavrı hem de fıkhî bir mezhebi ifade ettiği söylenebilir.[19]

---

[15] Yücel, "Zeydiyye", *DİA*, XLIV /336.

[16] Bedran Ebü'l-Ayneyn Bedran, *Tarihü'l-Fıkhi'l-İslâmî ve Nazariyyetü'l-mülk ve'l-Ukud,* Dârü'n-Nehdati'l-Arabiyye, Beyrut, t.y., s. 153-154.

[17] Zeydiyyenin itikatta mutezili olduklarını ilk olarak Şehristani (öl. h. 548) el-Milel ve'n-nihal adlı eserinde zikretmiştir. Günümüz Zeydî araştırmacıları bu bilginin sağlam dayanaklardan yoksun galat-ı meşhur bir ifade olduğunu mutezile ile bazı konularda benzeştiklerinin tamamen tevafuk olduğunu belirtirler. Şerefeddin, *ez-Zeydiyye,* s. 19.

[18] Kadir Demirel, *Zeydiyye'nin Hadis Anlayışı*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2005, s. 5.

[19] Fatih Yücel, "Fıkıh usûlünde Zeydiyye-Mu'tezile Etkileşimi", *İslâmî İlimler Dergisi,* Yıl: 6, Sayı 1, Bahar 2011, s. 256-257.

Bütün itikadi ve fıkhî mezhepler arasında birtakım benzerlikler olabilir. Benzerliklerin çokluğu bir mezhebi diğerine dâhil etmeyi gerektirmez. Çünkü mezhepler meselelerdeki farklı düşüncelerin bir ürünü değil, usuldeki farklılıkların bir neticesidir. Bu açıdan bakıldığında Zeydiyye, hüküm çıkarmada esas aldığı kaynaklar bakımından diğer Şiî gruplardan; kaynakları Peygamber'in soyundan gelen âlimlere dayandırma bakımından ise Sünnî mezheplerden farklılık göstermektedir. Dolayısıyla bu çalışmada da Zeydiyye müstakil bir mezhep kabul edilerek bu mezhebin zekât anlayışı incelenecektir.

II. ZEYDİYYE'DE ZEKÂT

Sözlükte "artma, çoğalma, bereket ve temizlik"[20] anlamlarına gelen zekât, Zeydî fıkıh terminolojisinde nisab miktarına ulaşmış olan malın belirli bir kısmının dinen belirlenmiş olan sarf edilecek yerlere şartlara uygun olarak verilmesidir.[21] Şevkânî özellikle "nema" ve "temizlik" anlamlarına dikkat çekerek zekât kavramını şöyle açıklamaktadır: "Zekât, artmadır; çünkü hem verenin sevabını artırır hem de ticaret ve ziraat yoluyla malın çoğalmasına sebep olur. *"… Sadakaları ise artırır…"*[22] ayeti bu duruma işaret eder. Taharet anlamıyla ise insan nefsini cimrilik duygularından ve günahların kirlerinden arındırır.[23]

Zeydiyye fıkhında zekât, akıllı, baliğ ve nisab miktarı mala sahip olan her Müslümana farzdır. *"…Zekâtı verin…"*[24] gibi birçok ayet zekâtın farz bir ibadet olduğunu göstermektedir. Diğer taraftan Peygamberimiz (s.a.v.) tarafından İslâm'ın temel esaslarından

---

[20] Ebü'l-Fazl Muhammed b. Mükerrem b. Ali el-Ensârî İbn Manzur, "Zekâ", *Lisanü'l-Arab*, I-VI, Dârü'l-maarif, Kahire, t.y., III/1849; Ebü'l-Hasan Abdullah b. Miftah, *el-Müntezaü'l-muhtar mine'l-Gaysi'l-midrar: Şerhu'l-ezhar*, I-X, Vizaretü'l-Adl, San'a, 2003/1424, III/251-252.

[21] *Şerhu'l-ezhar*, III/252.

[22] el-Bakara, 2/176.

[23] Muhammed b. Ali b. Muhammed eş-Şevkânî, *Neylü'l-Evtar Şerhi Münteka'l-Ahbar*, I-VIII, Mustafa el-Bâbî el-Halebî, Kahire, t.y., IV/129; Ayrıca bk. *Şerhu'l-ezhar*, III/252.

[24] el-Bakara, 2/43.

üçüncüsü olarak zikredilen zekâtın[25] Medine döneminde farz kılındığı bilinmekle birlikte bunun hangi yılda gerçekleştiği tartışmalıdır. Ancak Zeydî fukahanın büyük çoğunluğunun görüşüne göre hicretin ikinci senesinde farz kılınmıştır.[26]

A. ZEKÂTIN VÜCUP ŞARTLARI

Zekâtla ilgili tartışmaların başında, zekâtın kimlere farz olduğu ve verilen zekâtın geçerli olabilmesi için ne gibi şartların gerektiği hususu yer alır.

Zeydî fıkhına göre bir kimsenin zekâtla mükellef tutulabilmesi için bazılarına göre dört[27] bazılarına göre ise bir şart daha ilave edilmesiyle şu beş[28] şartın bulunması gerekir:

1. *Müslüman Olmak:* Zekât bir ibadet sayıldığı için, diğer ibadetlerde olduğu gibi mükellefiyetin birinci şartı Müslüman olmaktır. Kâfirler zekât vermezler. Çünkü zekât günahlardan temizlenme ve arınmadır. Kâfir için ise böyle bir durum söz konusu değildir.[29]

Zekâtta diğer ibadetlerde aranan akıl ve bulûğ şartının aranıp aranmayacağı tartışma konusu olmuştur. Çocuk ve akıl hastalarının "öşür" denen toprak ürünleri zekâtından sorumlu olduklarında görüş birliği bulunmakla birlikte, bunların zekâta tâbî diğer mallarından zekât alınıp alınmayacağı konusunda İslâm hukukçuları nezdinde farklı iki görüş ileri sürülmüştür. Zeyd b. Ali ve Ebû Hanîfe akıllı ve baliğ olmayanları, zekâtla mükellef tutmamıştır. Başta İmam Mâlik ve İmam Şâfiî olmak üzere fakihlerin çoğunlu-

---

[25] *"İslâm dini beş şey üzerine kurulmuştur: Allah'tan başka ilah olmadığına ve Muhammed (s.a.v.)'in Allah'ın elçisi olduğuna şehadet etmek, namaz kılmak, zekât vermek, hacca gitmek ve Ramazan orucunu tutmaktır."* Buhârî, İman, 2; Müslim, İman, 5.

[26] Şevkânî, *Neylü'l-Evtar,* IV/129.

[27] *Kitâbü'l-Ezhâr*, 61.

[28] Ahmed b. Yahyâ b. Murtazâ İbnü'l-Murtazâ, *Kitabü'l-bahrü'z-Zehhar el-Câmi' li-Mezahibi Ulemai'l-Emsar,* I-V, Dârü'l-Hikmeti'l-Yemaniyye, San'a, 1988, II/139-141.

[29] *Bahrü'z-zehhar*, II/139-141.

ğuna göre ise akıl hastasının ve çocuğun malları zekâta tâbidir.[30] Bu borcu veli ve vasîleri öderler. İmam Zeyd'in aksine Zeydîler de çoğunluğun benimsediği görüşü benimsemişlerdir.[31] Yani çocuk veya akıl hastası olanlar zengin ise mallarından zekât alınır. Hatta bu duruma kıyasla yetimin malından zekât alınması gerektiği mezhebin çoğunluğu tarafından benimsenmektedir.[32] Fakat İmam Zeyd bu konuda gelen rivayetlerin Hz. Ali'ye nisbetini reddederek yetimin malından zekât alınamayacağını söyler.[33]

2. *Hür Olmak:* Zeydîlerin çoğunluğuna göre mükateb hariç köleler zekât yükümlüsü olamazlar. Çünkü onların herhangi bir mala sahip olma kudretleri yoktur.[34]

3. *Nisab:* Zekâtla yükümlülük için gereken şartların bir kısmı da mal ile ilgilidir. Öncelikle mal ya altın veya gümüş gibi tartılabilen; ya koyun, inek veya deve gibi sayılabilen; ya toprak ürünleri gibi ölçülebilen ya da ticaret malları gibi kendisine bir değer atfedilebilen mallardan olmalıdır. Toprak ürünleri hariç bütün bu malların nisab miktarına ulaşması gerekir.[35]

Asgarî zenginlik ölçüsü olarak kabul edilen nisab, zekâta tâbî her mal için, Hz. Peygamber tarafından belirtilmiştir. Örneğin altında nisab 20 miskal, gümüşte 200 dirhem, devede 5, sığırda 30 ve koyunda 40 adettir.[36]

Zekâtla yükümlü olunması için nisab miktarına ulaşan malın, temel ihtiyaç maddelerinin (havâic-i asliyye) dışında olması

---

[30] Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed b. Ebî Sehl es-Serahsî, *el-Mebsut,* I-XXXI, Dârü'l-marife, Beyrut, t.y., II/162; Şemseddin el-Hatip Muhammed b. Ahmed eş-Şirbînî, *Muğni'l-muhtaç ila Marifeti Meani Elfazi'l-minhac,* Dârü'l-marife, I-IV, Beyrut, 1997, I/602.

[31] *Şerhu'l-ezhar*, III/262.

[32] Ahmed b. Hüseyin el-Haruni, *Şerhü't-Tecrid fi Fıkhi'z-Zeydiyye*, I-III, (thk. Muhammed Yahya Salim Azzan, Hamid Cabir Ubeyd), Merkezü't-Türas ve'l-Buhusi'l-Yemeni, San'a, 2006, II/23-27.

[33] Ebû Zehra, *Mezhepler Tarihi*, s. 646.

[34] *Bahrü'z-zehhar*, II/140.

[35] *Şerhü't-Tecrid,* II/7.

[36] *Kitâbü'l-Ezhâr*, ss.62-66.

gerekir. Bu şartın bir gereği olarak ev, giysi ve binek gibi mallar ticarete konu edinilmediği sürece zekâta tâbî tutulmamıştır. Ancak ziynet eşyaları, altın veya gümüş kaplar zekâta tâbî mallar arasında sayılmıştır.[37] Zeydîler bu görüşlerini *"…Altın gümüş biriktirip Allah yolunda harcamayanları elem veren bir azapla müjdele!"*[38] ayetine dayandırmışlardır.

Zekâta tâbî mallarda aranan "aslî ihtiyaçlardan fazla olma" şartının bir gereği olarak zekâta tâbî olan mal, borç karşılığı da olmamalıdır. Yani ödenebilen veya mal varlığını aşmayan borçlar zekâta mani değildir.[39]

4. *Havelânü'l-Havl:* Nisab miktarına ulaşan zekât mallarının üzerinden bir yıl geçmiş olması (havelânü'l-havl) gerekir.[40] Toprak ürünlerinin zekâtında *"…Hasat günü de hakkını verin…"*[41] emri gereği yıllanma şartı aranmaz. Diğer taraftan Mâl-i müstefâd[42]; ister nisab miktarı malın cinsinden olsun veya ister ondan farklı cinsten olsun eldeki eski mala eklenir. Bir yıl şartı da, eldeki eski malın üzerinden bir yıl geçmesi ile gerçekleşmiş olur ve tamamının zekâtı verilir.[43] Nitekim *"Onları arındırmak ve temize çıkarmak üzere mallarından sadaka al…"*[44] ayeti bu duruma işaret etmektedir.[45]

5. *Temekkün:* Temekkün, hak sahibi yani mâlikin tasarrufta bulunma güç ve yetkisi anlamına gelir. Buna göre kişi ancak üzerinde tasarruf yetkisine sahip olduğu malların zekâtını vermekle

---

[37] *Şerhü't-Tecrid*, II/21, 34.
[38] et-Tevbe, 9/34.
[39] *Şerhü't-Tecrid*, II/16.
[40] *Şerhü't-Tecrid*, II/7.
[41] el-En'am, 6/141.
[42] Mâl-i müstefâd, önceden yok iken sonradan ferdin mülkiyetine geçen maaş, ücret, ikramiye, geçici kazançlar, bağışlar, miras yoluyla edinilen servet vb. mala denir.
[43] Zeyd b. Ali b. Hüseyin b. Ali b. Ebî Talib, *Müsnedü'l-İmam Zeyd*, (cem': Abdülazîz b. İshak el-Bağdadi), Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1981, s. 171.
[44] et-Tevbe, 9/103.
[45] *Şerhü't-Tecrid*, II/9-10.

yükümlüdür. Sünnî fıkhında "tam mülkiyet" kavramıyla ifade edilen temekkün Zeydî fıkhında da zekâtın vücup şartları arasında sayılmıştır.[46] Bu nedenle gasp edilen, düşman tarafından alınan ve kaybolan malların zekâtı tartışma konusu olmuştur. Böylesi durumlar Müslümanların hâkimiyeti altında olan bir bölgede gerçekleşmiş ise asıl mal sahibi mallarına tekrar kavuştuğu andan itibaren geçmiş yıllar dâhil olmak üzere o malların zekâtını verir. Ancak gayrı Müslimlerin memleketlerinde bu durum meydana gelmiş ise mal sahibi malına tekrar kavuştuğu andan itibaren zekâtla mükellef olur, geçmiş yıllara dair zekât ödemez.[47]

Temekkün şartının bir diğer sonucu da bir kimsenin başkasının zimmetindeki alacağı için zekât verip vermeyeceği meselesidir. Zeydîler, alacağın tahsilinin imkânına dair zayıf, orta ve kuvvetli gibi tartışmalara girmeksizin, alacakların tahsil edildiği andan itibaren zekâta tâbî olduğunu söylerler. Hatta mükellef alacaklarını tahsil edince geçmişe dair zekâtını da hesaplayarak öder. Müeccel mehrini alan kadının durumu da böyledir.[48]

B. ZEKÂTIN EDASININ ŞARTLARI

Zekâtla mükellef olan bir Müslümanın zekât ibadetini eda etmiş olması için iki şart gereklidir. Bunlardan ilki niyet diğeri ise temekkündür. Zeydî fukahasının çoğunluğu yukarıda da geçtiği üzere temekkünü vücup şartları arasında saymışlardır.[49] Bu nedenle burada sadece niyet şartına değinilecektir.

Zekâtın ibadet olması ve Allah'ın emrine itaatin bir gereği olarak yerine getirilmesi sebebiyle mükellefin "temlik" ifade eden herhangi bir lafızla niyet ederek bu ibadeti eda etmesi gerekir.[50]

---

[46] *Bahrü'z-Zehhar*, II/140.

[47] *Şerhü't-Tecrid*, II/12.

[48] *Şerhü't-Tecrid*, II/20.

[49] Sadece Makbilî temekküne zekâtın edasının şartları arasında yer vermiştir. bk. Sâlih b. Mehdî b. Alî Makbilî Kevkebânî Makbilî, *el-Menar fi'l-muhtar min Cevâhiri'l-bahri'z-Zehhar*, I-II, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1988/1408, I/286.

[50] *Bahrü'z-Zehhar*, II/193.

Zekâtın bu yönünü dikkate alan fakihler diğer ibadetlerde olduğu gibi zekât borcunun ödenmesinde de niyetin şart olduğunda görüş birliğine varmışlardır. Diğer taraftan zekâtta ondan yararlanacak kişilerin de hakkı vardır. Bu nedenle mükellef zekâtı vermemekte direnirse (mütemerrid) devlet onu mükelleflerden gerektiğinde zorla tahsil eder. Devlet tarafından zorla tahsil edildiğinde zekât borcu ödenmiş sayılır. Bu durumda niyetin zımnen var olduğu düşünülür.[51]

C. ZEKÂTA TÂBÎ MALLAR

İmam Zeyd'in Peygamberimizden naklettiği bir hadise dayanarak Zeydiyye fukahası; altın, gümüş, arpa, buğday, hurma, kuru üzüm, mısır, deve, koyun ve sığırdan oluşan on kalem malın zekâta tâbî olduğunda ittifak etmişlerdir.[52] Sonraki Zeydî fukahasının ise zekâta tâbî malları Sünnî fukahanın yaptığı gibi gruplandırarak ele aldıkları görülmektedir.

1. *Altın ve Gümüşün Zekâtı:*

Zekâta tâbî malların başında altın ve gümüş gelmektedir. Mağşuş olmamak şartıyla altının nisabı yirmi miskal, gümüşün nisabı ise iki yüz dirhemdir. Borcundan ve aslî ihtiyaçlarından fazla olarak yirmi miskal altına veya iki yüz dirhem gümüşe yahut bunların karşılığı kadar para ya da ticaret malına sahip olan kimse, üzerinden bir yıl da geçmişse zekâtla yükümlü olur. Altın, gümüş ve parada zekât nisbeti kırkta bir, yani yüzde iki buçuktur. Buna göre, yirmi miskal altında yarım miskal, iki yüz dirhem gümüşte ise beş dirhem zekât gerekir.[53]

---

[51] *el-Menar*, I/286.

[52] *Müsnedü'l-İmam Zeyd*, s. 173; *el-Mecmuü'l-Hadisi ve'l-Fıkhi*, s. 138.

[53] *Müsnedü'l-İmam Zeyd*, 170. el-Mecmuü'l-hadisi ve'l-fıkhi, s. 136-137; Ahmed b. Hüseyin b. Harun b. Hüseyin el-Haruni, *et-Tecrid fî fıkhi'l-imameyni'l-a'zameyn el-Kâsım b. İbrâhim ve Hafidühü'l-İmam el-Hadi Yahyâ b. Hüseyin,* (Haz. bdullah b. Hammûd el-İzzî), Müessesetü'l-İmam Zeyd b. Ali es-Sekafiyye, Amman, 1422/2002, s. 85.

Zeydiyye'nin yanı sıra İmam Mâlik ve İmam Şâfiî'ye göre iki yüz dirhemden fazla gümüşün veya yirmi miskali aşan altının zekâtı yüzde hesabı ile verilir. Bu fazlalık az da olsa yüzde iki buçuk zekât gerekir. Ebû Hanîfe'ye göre ise altın ve gümüş nisab miktarını aşarsa, yirmi miskalden fazla altın, dört miskale ve iki yüz dirhem gümüşten fazla olan miktar kırk dirheme ulaşmadıkça bu fazla için ayrıca zekât gerekmez.[54]

Ayrı ayrı nisab miktarına ulaşmayan altın ve gümüş nisab tamamlamada bir birine eklenebilir. Çünkü *"… Altın ve gümüş biriktirip Allah yolunda harcamayanları elem veren bir azapla müjdele!"*[55] ayetinde bu iki madde tek cins gibi ifade edilmiştir. Ancak bu maddeler ticaret mallarıyla biri diğerine eklenerek nisab tamamlama yoluna gidilmez.[56] Diğer taraftan nisabların birbirini tamamlaması kıymet bakımından mı yoksa cüz bakımından mı olacağı tartışılmakla birlikte çoğunluk, -Hanefîlerden Ebû Yusuf ve İmam Muhammed gibi- cüz bakımından olacağı yönünde görüş beyan etmişlerdir.[57] Altın ve gümüş birbirine eklendiğinde nisaba ulaşılırsa mükellef zekâtı altından veya gümüşten verebilir.[58]

Altın ve gümüşten yapılan kadın ziynet ve süs eşyaları zekâta tâbidir. Bu eşyalar nisaba ulaşır ve üzerinden bir sene geçerse, o günkü altın fiyatları ile değeri bulunur ve 1/40 zekâtı verilir.[59] Bu konuda da Zeydîler Hanefîlerle aynı görüşü paylaşmaktadırlar. Diğer taraftan İmam Zeyd'den gelen bir rivayette aksi belirtişmiş[60] olmasına rağmen mezhepteki ağırlıklı görüşe göre yakut, inci, zümrüt, elmas gibi değerli taşlardan olup da nisab miktarına ulaşan varlıklar da zekâta tâbîdir. Bu maddelerin nisabı, değerleri üzerinden altın veya gümüşün nisabına göre hesaplanır.[61]

---

[54] *Şerhu'l-ezhar*, III/298.
[55] et-Tevbe, 9/34.
[56] *Bahrü'z-Zehhar*, II/151.
[57] *Şerhu'l-ezhar*, III/306.
[58] *et-Tecrid*, s. 86.
[59] *Bahrü'z-Zehhar*, II/151-152.
[60] *Müsnedü'l-İmam Zeyd*, s. 172.
[61] *Şerhu'l-ezhar*, III/318-320.

2. *Ticaret Mallarının Zekâtı*

Kâr amacıyla alınıp satılan elbise, ev eşyası, akarlar, hayvan türleri, tarım ürünleri, elbiseler ve benzeri mallara "ticaret malları" denir. Aynı amaçla edinilen ev, dükkân, arsa, tarla, bahçe ve benzeri akarlar da ticaret malı sayılır ve bütün ticaret malları zekâta tâbîdir. Zeydîler bu görüşü İmam Zeyd'den nakledilen *"…Ticaret için arz edilmediği sürece inci, zümrüt, yakut, köle, giysi, at ve eşeklerin zekâtından sizi affettim."*[62] hadise dayandırırlar. Bu durumda oturulan ev, ticaret için kullanılan iş yeri, zanaatın icrası için gerekli aletler ile aynı maksatla kullanılan binek vasıtaları ticaret malları dışında tutulmuştur. Dolayısıyla bu gibi mallar için zekât gerekmez.[63] Ayrıca bir malın ticaret malı sayılabilmesi için o malın ticaret yapma niyetiyle satın alınması ve fiili olarak ticaretinin yapılması gerekir. Nasıl ki bir kimse yola çıkmadığı sürece sadece niyet etmekle seferi sayılamayacağı gibi bir malın da sadece ticaret niyetiyle satın alınması onun ticaret malı olması için yeterli değildir.[64] Kişinin kendi tercihi dışında miras veya vasiyet gibi yollarla mülkiyetine intikal eden bir mal için ticarete niyet etse bile fiili olarak ticaretini yapmadığı sürece sadece niyetle o mal ticaret malı olmaz.[65]

Ticaret mallarının nisabı, kıymeti üzerinden altın veya gümüşün nisabına göre hesaplanır. Artma (nema) özelliğine sahip olma ve zekât oranlarındaki benzerlik dolayısıyla zekât nisabını tamamlamak (nisabların birbirini tamamlaması kıymet bakımından olabilir görüşünü savunanlara göre) için ticaret mallarının kıymeti altın, gümüş veya paraya ilave edilebilir.[66] Nisab miktarı ticaret malının üzerinden bir yıl geçmesi hâlinde, kırkta bir oranında zekâtının verilmesi gerekir. Ticaret mallarının zekâtı, malın değeri

---

[62] *Müsnedü'l-İmam Zeyd*, 171; Sünnî kaynaklarda da *"Atlarla kölelerin zekâtından sizi affettim."* (Tirmizî, Zekât, 3; İbn Mace, Zekât, 4; Darimî, Zekât, 7) şeklinde benzer bir rivayet bulunmaktadır.

[63] *et-Tecrid*, s. 92; *Şerhu'l-ezhar*, III/328-329.

[64] *Şerhu'l-ezhar*, III/323, 3. dipnot.

[65] *Bahrü'z-Zehhar*, II/151-152.

[66] *Şerhü't-Tecrid*, II/51-52.

üzerinden hesaplanıp parayla verilebileceği gibi, malın kendi cinsinden de verilebilir. Ancak arpa buğday gibi malların zekâtının aynî; akarların zekâtının ise para olarak verilmesi mezhep içinde tercih edilen görüştür.[67]

Zeydiyye'nin Hâdeviyye[68] koluna göre kiraya verilen ziynet eşyası, ev, hayvan ve benzeri malların değeri nisab miktarına ulaşır da senenin başı ve sonunda nisab tamam olursa ticarî mallar gibi bunların da zekâta tâbî olması gerekir. İmam Hadî ve mensupları bu görüşlerini kıyas yaparak şu delillere dayandırmaktadırlar:

- *"Mü'minlerin mallarından sadaka (zekât) al…"* [69] emri umumîdir. Yukarıda sayılanlar da maldır.

- Gelir getiren mallar ticaret malıdır; dolayısıyla zekâtını vermek gerekir.[70]

3. *Hayvanların Zekâtı*

Zeydî fıkhına göre ticaret malı olması müstesna hayvanlardan sadece koyun, keçi, sığır, manda ve deve zekâta tâbîdir.[71] Zira "*Onların mallarından sadaka (zekât) al...*"[72] emri hayvanları da içine almaktadır.[73] Zekâta tâbî olacak hayvanın evcil olması, sayısının nisab miktarına ulaşması ve sahibinin mülkiyetinde bir yıl kalması gerekir. Ayrıca zekât gerekmesi için bu hayvanların senenin yarıdan fazlasını mubah meralarda otlayarak beslenen (saime) hayvanlardan olması ve ziraat, nakliyat gibi işlerde kullanılan (âmile)

---

[67] *Bahrü'z-Zehhar*, II/151-156.

[68] Yahya b. Hüseyin el-Hâdî İlelhak'a nisbetle Yemen'de Zeydiyye mezhebine verilen ad. Saffet Köse, "Hâdî İlelhak, Yahya b. Hüseyin", *DİA*, Yıl: 1997, XV/17.

[69] et-Tevbe, 9/103.

[70] Yunus Vehbi Yavuz, *İslâm'da Zekât Müessesesi*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1983, s. 208-209.

[71] *Müsnedü'l-İmam Zeyd*, s. 173.

[72] et-Tevbe, 9/103.

[73] *et-Tecrid*, s. 75.

hayvanlardan olmamaları gerekir. Dolayısıyla besi hayvanları (ma'lufe) ve çalıştırılan hayvanlar için zekât gerekmez.[74]

Saime develerin nisabı beş adettir. Dolayısıyla en az beş deveye sahip olan biri bir koyun zekât vermesi gerekir.[75] Develerin sayısı arttıkça zekât oranlarında da artış meydana gelir. Şöyle ki on deveden yirmi deveye kadar her beş devede bir koyun verilir. Yirmi beş deve için[76] iki yaşına girmiş bir dişi deve (bint-i mahad); otuz altı devede üç yaşına basmış bir dişi deve (bint-i lebun); kırk altı devede dört yaşında bir dişi deve (hakka); altmış bir devede beş yaşında bir dişi deve (cüza'); yetmiş altıda üç yaşında iki dişi deve; doksan bir devede de beş yaşında iki dişi deve zekât olarak verilir. Sayı Yüz yirmiye ulaşınca ihtilâflı olmakla birlikte ağırlıklı görüşe göre başa dönülür ve aynı sistem takip edilerek zekât hesaplanır.[77] Ancak İmam Zeyd'den gelen rivayette yüz yirmiden sonra başa dönülmeyip her elli devede dört yaşında bir dişi deve (hakka) verilmesi gerekir.[78]

Zeydîlere göre develerin zekâtı, yukarıda belirtilen evsaftaki hayvanların değerinden değil bizzat kendilerinin verilmesi gerekir.[79] Hatta bulunamama durumu hariç erkek dişinin dişi erkeğin yerine de verilemez. Böyle durumlarda verilmesi gereken hayvan satın alınarak zekât olarak verilir.[80]

Gebe ve âmile olmamak kaydıyla saime olan sığır ve mandalarda zekât nisabı otuz olup, bundan azı için zekât gerekmez.[81] Otuz sığırdan kırk sığıra kadar, zekât olarak iki yaşına girmiş erkek veya dişi bir buzağı verilir. Kırk sığırdan altmış sığıra kadar, üç yaşına girmiş erkek veya dişi bir dana verilir. Tam altmış sığır

---

[74] *Şerhu'l-ezhar*, III/346,

[75] *Müsnedü'l-İmam Zeyd*, s. 167.

[76] İmam Zeyd'in Müsned'inde yirmi beş deve için beş adet koyun zekât verilmesi gerektiği yer alır. bk. s. 167.

[77] *et-Tecrid*, s. 86; *Şerhu'l-ezhar*, III/335-336.

[78] *Müsnedü'l-İmam Zeyd*, s. 168.

[79] *et-Tecrid*, s. 87.

[80] *Şerhu'l-ezhar*, III/337.

[81] *Müsnedü'l-İmam Zeyd*, 169; *Bahrü'z-Zehhar*, II/164.

olunca, birer yaşını bitirmiş iki buzağı verilir. Yetmiş sığır için bir buzağı ile bir dana; seksen sığır için iki dana; doksan sığır için üç buzağı; yüz sığır için bir dana ile iki buzağı zekât olarak verilir. Sonra her otuz sığırda bir buzağı ve her kırk sığırda bir dana verilmek suretiyle hesap edilir.[82]

Saime olan koyun ve keçi (ganem) sürüsünün kırktan azına zekât düşmez. Koyun ve keçi sayısı kırk olur ve bunların üzerinden bir yıl geçerse zekât farz olur. Kırktan yüz yirmiye kadar bir koyun, yüz yirmi birden iki yüze kadar iki koyun, üç yüze kadar üç koyun verilir. Sonra sayı dört yüze ulaşınca bir şey vermek gerekmez. Ancak sayı dört yüz olunca dört koyun zekât gerekir. Bundan sonra her yüz için bir koyun daha verilir.[83] Zekât miktarının arttığı dilimlerin alt ve üst sınırı arasındaki sayılar zekâta tâbî değildir.[84]

Keçi de koyun gibidir. Çünkü hadis-i şeriflerdeki "ganem" ifadesi erkek ve dişi koyun ile keçiyi içine almaktadır. Bu yüzden koyunla keçi bir cins sayılır ve nisabı tamamlamada birbirine ilave edilir.[85]

Küçük ve büyük başhayvanlar, ayrı cinsler olduğu için nisab tamamlamada birbirleriyle ve başka ticaret mallarıyla birleştirilemez. Dolayısıyla zekâta tâbî hayvan türleri kendisi için gerekli sayıya ulaşmadıkça, zekâta tâbî olmaz.[86]

4. *Toprak Ürünlerinin Zekâtı*

Zeydî fukahasına göre *"Ey iman edenler! Kazandıklarınızın ve sizin için yerden çıkardıklarımızın iyilerinden verin..."*[87] emri toprak ürünlerinin zekâta tâbî olduğuna işaret etmektedir. Bu konuda bir diğer delil de *"…Her biri ürün verdiğinde ürününden yiyin; hasat gü-*

---

[82] *el-Mecmuü'l-Hadisi ve'l-Fıkhi*, s. 135.
[83] *Müsnedü'l-İmam Zeyd*, s. 169.
[84] *et-Tecrid*, s. 87.
[85] *Şerhu'l-ezhar*, III/343.
[86] *Şerhü't-Tecrid*, II/87.
[87] el-Bakara, 2/267.

nü de hakkını verin…"[88] ayetidir.[89] *"Yağmur ve nehir sularıyla sulanan toprak mahsullerinde öşür (1/10), kova (el emeği) ile sulananlarda nısf öşür (1/20) vardır."*[90] Hadisi ise toprak ürünlerinin zekâtına sünnetten gösterilen delillerin başında gelmektedir. Bu hadis toprak ürünlerinden alınacak zekâtın oranını da belirtmektedir. Bu orandan doğan ve onda bir anlamına gelen "öşür" terimi, "toprak ürünlerinden alınan zekât" anlamında kullanılmaktadır.[91]

Toprak mahsullerinin zekâtında nisab beş vesk (yaklaşık bir ton) veya 60 Sa' dır. Zeydîler bu görüşlerini Hz. Peygamber'in *"Beş veskten az (üründe) zekât yoktur."*[92] hadisine dayandırırlar. Ancak İmam Zeyd ve Sünnîlerden Ebû Hanife'ye göre az veya çok bütün toprak ürünleri zekâta tâbidir. Bu ürünlerin hiçbiri birbirine eklenerek nisab tamamlama yoluna gidilmez.[93] Buna karşın mezhepteki çoğunluğun benimsediği görüşe göre ise bir sene muhafaza edilebilen gıda maddesi özelliğine sahip toprak ürünleri zekâta tâbidir. Meyvelerden de sadece hurma ile kuru üzümden zekât verilmelidir. Sebzelerden ise zekât gerekmez. Bu aynı zamanda Sünnî Fukahadan İmam Şâfiî'nin görüşüdür.[94]

Zeydîlere göre çocuk ve akıl hastalarının da sorumlu olduğu[95] toprak ürünlerinin zekâtı, hasat edilir edilmez gayrı safisinden ve bizzat o ürünün kendisinden verilmelidir. Ancak karpuz ve salatalık gibi yılda birkaç kez ürün veren meyvelerin saklanması mümkün olmadığı için kendisi yerine değeri de hesaplanarak verilebilir.[96]

---

[88] el-En'âm, 8/141.
[89] *Şerhü't-Tecrid*, II/99.
[90] *Müsnedü'l-İmam Zeyd*, 174; Buhârî, Zekât, 55.
[91] *el-Menar*, I/304.
[92] *Müsnedü'l-İmam Zeyd*, s. 174.
[93] *Şerhu'l-ezhar*, III/378.
[94] *el-Mecmuü'l-Hadisi ve'l-Fıkhi*, s. 139; *Şerhu'l-ezhar*, III/362-364.
[95] *Şerhu'l-ezhar*, III/262.
[96] *Şerhü't-Tecrid*, II/114-116.

D. ZEKÂTIN SARF YERLERİ

Zekât Kur'ân-ı Kerim'de belirtildiği üzere sekiz sınıf insana verilir.[97] Bu sekiz sınıf Tevbe suresinin 60. ayetinde şöyle ifade edilmektedir: *"Sadakalar (zekâtlar), Allah'tan bir farz olarak ancak fakirler, miskinler (düşkünler), zekât toplayan memurlar, kalpleri İslâm'a ısındırılacak olanlarla (özgürlüğüne kavuşturulacak) köleler, borçlular, Allah yolunda cihat edenler ve yolda kalmış yolcular içindir. Allah hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir."*

1. *Fakir*

Fakir; ev, ev eşyası, hizmetçi, giysi ve savaş aletleri gibi aslî ihtiyaçlarını karşılayabilen fakat bunların dışında malı olmayan kimse demektir.[98] Zeydîlerden bazıları ise temel ihtiyaçları dışında nisab miktarından daha az malı bulunan yani dinen zengin sayılmayan kimse olarak anlamışlardır. Bu görüşte olanlar aynı zamanda yukarıda sayılan beş şeyi nisab hesabının dışında tutmuşlardır. Diğer taraftan temel ihtiyaçlarından fazla "artıcı" özellikte olmayan nisab miktarı (nisab-ı istiğna) mala sahip olan kişi örfen zengin sayılır. Bu durumdaki kişinin, zekât vermesi farz olmamakla beraber zekât alması da haramdır.[99]

2. *Miskin*

Miskin, temel ihtiyaçlar bakımından fakirden daha muhtaç kimseye denir. Buna göre miskin, fakirden daha muhtaç olan kimsedir. İmam Şâfiî bunun tam aksini savunmaktadır. Ebû Yusuf ve İmam Muhammed'e göre ise fakir ile miskin ihtiyaç bakımından eşit durumdadır. Zeydîler ise ayette ayrı ayrı zikredilmesinden ve bazı Araplar arasında yaygın olan "Sen fakir misin? Miskin misin?"[100] veya "Sen fakir misin? Hayır, bilakis miskinim."[101] sözün-

---

[97] *et-Tecrid*, s. 95; *Şerhu'l-ezhar*, III/391.

[98] *et-Tecrid*, s. 95; *Bahrü'z-Zehhar*, II/175.

[99] *Şerhu'l-ezhar*, III/392-395.

[100] *Bahrü'z-Zehhar*, II/177.

[101] *Şerhü't-Tecrid*, II/166.

den hareketle fakir ve miskinin ayrı gruplar olduğu kanaatindedirler. Bir de her ne kadar miskin fakirden daha muhtaç olsa da zekâtı alma yönünden biri için geçerli olan hükümler diğeri içinde de geçerlidir.[102] Bu yönüyle pratikte bir farklılık söz konusu değildir.

3. *Âmiller (Zekât Memurları)*

Zekât gelirlerinden pay alacakları belirtilen üçüncü grup âmillerdir. Bu kişiler, zekât gelirlerini bir yere toplayan, muhafaza eden, hak sahiplerine dağıtan, hesap işlerini yürüten, tartan, ölçen, sayan ve zekât idaresinin her kademesinde çalışan uzman memurlardır.[103] Zeydî kaynaklarda bu sınıf için âmiller teriminin yanı sıra musaddık[104] ve câbî (çoğulu cübât) terimleri de kullanılmaktadır. Zekât memurları, zekât gelirlerini almak, toplamak ve dağıtmakla görevlidirler. Dolayısıyla zekâttan aldıkları pay da bir nevi onların emeklerinin karşılığı olan ücret gibidir.[105]

Zekât memurlarının ücrete veya zekâttan paya hak kazanabilmeleri için fakir olmaları şart değildir. Zira zengin olan zekât memuru "ecîr"[106] konumundadır, aldığı pay da onun emeğinin karşılığı olan ücretidir.[107]

4. *Müellefe-i Kulûb*

Ayette zekât verilecek dördüncü grup, "müellefe-i kulûb" olarak nitelendirilmiştir. Müellefe-i kulûb, kalpleri kazanılmak, İslâm'a ısındırılmak veya kötülüklerinden emin olunmak istenen yahut müslümanlara faydalı olacakları umulan kişilerdir. Bu ta-

---

[102] *Şerhu'l-ezhar*, III/398-399.
[103] *Bahrü'z-Zehhar*, II/178.
[104] *el-Menar*, I/321.
[105] *Şerhü't-Tecrid*, II/165.
[106] Ecir, bir İslâm hukuku terimi olarak, "bir hizmet akdiyle bir ücret karşılığında meşru olan bir işi yapmak üzere emeğini kiraya veren kişi" anlamına gelmektedir.
[107] *Bahrü'z-Zehhar*, II/178-179.

nıma göre müellefe-i kulûb hem Müslümanlardan hem de gayrı müslimlerden olabilir. Ayrıca zengin veya fakir de olabilirler.[108]

Zekât gelirlerinden kendilerine pay verilerek öncelikle gayrı müslimlerin veya onlara tâbî olanların İslâm Dini'ne girmeleri umulur. Bazen de onlardan gelecek zararlardan ve kötülüklerden korunma hedeflenir. İslâm'a yeni girmiş olanlara da müellefe-i kulûb payından yardım edilir. Böylece İslâm dini onlara daha çok sevdirilerek dinde sebat etmelerine katkıda bulunulur. Ayrıca bu kimseler İslâm'ın güzelliklerini yaşamaya teşvik edilir.[109]

Kaynaklarda Hz. Ömer'in içtihadı üzerine Hulefâ-i Râşidîn devrinde müellefe-i kulûb fonundan hiçbir kimseye pay ayrılmadığı, hatta bu konuda sahabe icmâı oluştuğu ileri sürülmüştür. Bu uygulamayı göz önünde bulunduran Ebû Hanife İslâm'ın yayılması ve Müslümanların çoğalmasından dolayı müellefe-i kulûbe zekât gelirlerinden pay verilmemesi yönünde görüş beyan etmiştir. Zeydîler ise bir taraftan ilgili ayetin neshedilmediğini söyleyerek Ebû Hanife'ye karşı çıkmışlar diğer taraftan da Ebû Hanife'yi bu şekilde düşünmeye döneminin şartları sevk etmiştir diyerek ona hak vermişlerdir. Ancak hâkim görüş İmamın uygun gördüğü zaman ve şartlarda müellef-i kulûbe zekât gelirlerinden pay verileceği yönünde tahakkuk etmiştir.[110]

5. *Köleler (Rikâb)*

Zekâtın sarf yerlerine ilişkin açıklamanın yer aldığı ayette, boyunduruk altındaki kimseler için pay ayrılmasından söz edilir. İlgili ayet ve ilk devir uygulamalarını değerlendiren Zeydî fakihler, "rikâb" teriminin efendisiyle hürriyet anlaşması yapan köleleri (mükâteb) ifade ettiğinde ittifak etmişlerdir.[111] Mükateb kölenin bu fondan faydalanabilmesi için zengin ve fasık bir kimse olmaması gerekir. Zira bu fondan yapılan yardımın maksadı efendisiyle an-

---

[108] *Şerhu'l-ezhar*, III/408.

[109] *Bahrü'z-Zehhar*, II/180; *Şerhu'l-ezhar*, III/408.

[110] *Şerhü't-Tecrid*, II/167.

[111] et-Tecrid, s. 95; *Bahrü'z-Zehhar*, II/180; *Kitâbü'l-Ezhâr,* 68; *el-Menar*, I/313.

laşma yapmış olan kölenin hürriyetine kavuşmasına yardımcı olmaktır. Fasık kimseler ve nisaba malik olanlar ise böyle bir yardımı hak etmemektedirler.[112]

6. *Gârimîn (Borçlular)*

Zeydiyye'ye göre ayette zekâtın sarf yeri olarak gösterilen gârimînden maksat, israf ve masiyet içeren fillerden kaynaklanmayan harcamalar neticesinde oluşan borçlardır.[113] Öncelikle geçim masrafları, mesken edinme, tedavi masrafları, çocuğunu evlendirme gibi sebeplerle borçlanan kimselerle yangın, sel, deprem, kaza ve israf dışında bir sebeple iflas eden kimseler bu gruba girer. Faili meçhul cinayetlerde toplumda çıkabilecek fitneyi önlemek için maktulün diyetine dair oluşan borçlar bu fondan ödenir. Ölen kimsenin borçlarının bu fondan ödenip ödenemeyeceği ise Zeydî fakihler arasında tartışmalıdır. Diğer taraftan Haşimoğullarının (Beni Haşim) borçluları ise bu gruptan istisna edilmiştir.[114]

Yukarıda belirtilen gerekçelerden herhangi birisiyle borçlanan kişiye zekât verilebilmesi zengin ve fasık olmaması gerekir. Zira nisab dışında borcunu ödeyecek serveti bulunan kişiye zekât verilmez. Ayrıca hırsızlık gibi dinen yasaklanan bir haramı işlemek veya harcamalarında israfa kaçmak suretiyle borçlanmış olan kişi de zekât gelirlerinden faydalanamaz.[115]

7. *Allah Yolunda Olanlar (Fî Sebîlillah)*

Kelime anlamı "Allah yolunda" demek olan fi sebîlillâh tabirini Zeydî fukahası öncelikle cihat anlamında kullanmışlardır. Dolayısıyla Allah yolunda olanlar demek cihat edenler demektir. Ayrıca Allah rızasına uygun ve toplumun menfaati için cami yapma, su kuyusu açma, yolları düzeltme, mezar kazma ve ölüleri kefen-

---

[112] *Şerhu'l-ezhar*, III/409-410; *Bahrü'z-Zehhar*, II/181; *el-Menar*, I/313.

[113] *et-Tecrid*, s. 95.

[114] *Bahrü'z-zehhar*, II/181; *el-Menar*, I/313.

[115] *Şerhu'l-ezhar*, III/4011-412; *Şerhü't-Tecrid*, II/169.

leme gibi her türlü hayırlı işte çalışan kişiler de bu gruptan sayılmıştır.[116]

Zeydî fukahasından bazıları *"Haccı ve umreyi Allah için eksiksiz yerine getirin…"*[117] ayeti ve *"Hac ve Umre Allah yolunda olmaktır."* hadisine dayanarak ibadet edenleri bu gruba dahil etmişlerse de mezhep içinde bu görüş kabul görmemiştir.[118]

Cihada katılan fasık bir kimsenin zekât alamayacağı hususunda ittifak vardır. Diğer taraftan tartışmalı olmakla birlikte çoğunluk *"…Eğer onu fakirlere gizlice verirseniz…"*[119] ayetinden hareketle nisab miktarı mala sahip olup da cihada katılana bu fondan zekât verilemeyeceği yönünde görüş beyan etmiştir. Verilebilir diyenler ise Peygamberimiz (s.a.v.)'in zengin olduğu halde zekât alabilecekler arasında "Allah yolunda olanları" da saymış olmasını delil olarak ileri sürmektedir.[120]

8. *Yolcular (İbnü's-sebil)*

Zekâtın verileceği sekiz sınıftan biri olan ibnü's-sebil, Zeydiyye'ye göre zengin de olsa, parasızlıktan yolda kalmış, malını bulunduğu mahalleye getiremeyen kimsedir. Bu kimse memleketinde zengin olsa da o maldan yararlanamadığı sürece, fakir gibidir ve ona zekâtın bu fonundan pay verilir.[121]

Yolcuya zekât verilebilmesi için onun seferilik mesafesi kadar memleketinden uzakta olması, memleketine gidecek kadar parası ve malı bulunmaması ve yolculuğa meşru amaçlarla çıkmış olması gerekir. Böyle bir kimseye yolculuğuna devam etmesi veya malının bulunduğu yere dönmesine yetecek kadar zekât verilir.[122] Memleketine dönüp malına kavuştuğu zaman verilen zekâttan ar-

---

[116] *et-Tecrid*, s. 95; *Bahrü'z-Zehhar*, II/181-182; *Şerhu'l-ezhar*, III/412-415; *el-Menar*, I/313-314.

[117] el-Bakara, 2/196.

[118] *el-Menar*, I/313-314.

[119] el-Bakara, 2/271.

[120] *Bahrü'z-Zehhar*, II/182; *Şerhu'l-ezhar*, III/413.

[121] *Kitâbü'l-Ezhâr*, s. 68.

[122] *Bahrü'z-Zehhar*, II/182-183; *Şerhu'l-ezhar*, III/416-418.

tan miktar varsa onu ve nisab miktarı mala sahipse malının da zekatını çıkarıp devlet başkanına teslim eder.[123]

Devlet başkanı gerekli gördüğünde zekâtı yukarıda belirtilen sınıflardan herhangi birine verebileceği gibi, ikisine, üçüne veya hepsine de dağıtabilir. Çünkü ayet-i kerime zekâtı yalnız bu sekiz sınıfa ait kılmış, ancak bu sınıflar arasında bir tercih belirtmemiştir.[124]

Zekât dağıtırken bu sınıflardan biri veya birkaçı ihmal edilerek sadece diğerlerine verilmez. Miktarını devlet başkanı tayin etmek şartıyla her bir gruba ihtiyacı ölçüsünde zekâttan pay verir. Bazen bir kişi fakir, gazi, borçlu olma gibi özellikleri bir anda kendinde bulundurabilir. Böyle durumlarda her bir özelliği için ayrı ayrı zekât verilir görüşünü savunanlar bulunmakla birlikte mezhep içindeki hâkim görüşe göre, en zayıf yönü dikkate alınarak sadece bir fondan zekât verilir.[125] Diğer taraftan fakir ve miskin grubunda olanlara verilecek zekât, nisab miktarının altında yani alan kişiyi zekât mükellefi kılmayacak ölçüde olmalıdır.[126]

E. ZEKÂT VERİLMEYECEK KİMSELER

1. Hâşimî Soyundan Olanlar

Zeydîlere göre Hz. Ali, Hz. Ca'fer , Hz. Akîl ve Hz. Abbas'ın ailelerinden oluşan Hâşimoğullarına zekât vermek caiz değildir.[127] Bu konuda Zeydî fukahasının en önemli delili Peygamberimiz (s.a.v.)'den rivayet edilen şu hadistir: *"Biz Muhammed'in ailesiyiz. Bize zekât almak helal değildir."*[128] Verilecek zekâtla Haşimoğulları soyunun şerefinin zedeleneceği korkusu ve başkalarının onları

---

[123] *Şerhu'l-ezhar*, III/418-419.
[124] *et-Tecrid*, s. 96.
[125] *Şerhu'l-ezhar*, III/4021-422; *Şerhü't-Tecrid*, II/175.
[126] *et-Tecrid*, s. 96.
[127] *et-Tecrid*, s. 95.
[128] *Şerhü't-Tecrid*, II/171.

töhmette bırakma endişesi bu yasağın illeti olarak gösterilmektedir.[129]

2. *Kâfirler*

İslâm fakihlerinin çoğunluğuna göre zekât, ibadet içerikli bir mükellefiyet olması sebebiyle, gayrı müslimlere, mülhitlere ve mürtetlere verilmez. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.v.) *"Zekâtı zenginlerinizden alın, fakirlerinize verin."* buyurmuştur. Bu hadiste hitap Müslümanlara yönelik olunca "fakirlerinize" ifadesi zekât verilecek kişinin de Müslüman olması gerektiğini gösteriyor.[130] İmam Zeyd'den gelen bir rivayette zekât öncelikle Müslümanların hakkıdır. Ancak eğer Müslümanlardan zekât verilecek kimse bulunamazsa davet amacıyla gayrı müslimlere de verilebilir.[131] Diğer bazı Zeydîler ise *"Zekâtlar fakirler ve miskinler içindir..."*[132] ayetindeki "miskinler"den maksat "ehl-i kitabın fakirleri"dir, rivayetinden hareketle gayrı Müslimlere de zekât verilebileceğini savunurlar.[133] Sünnî kaynaklarda da Hz. Ömer'den bu yönde bir rivayet nakledilir.[134] Diğer taraftan her ne kadar ayetteki *"fakir ve miskin"* ifadeleri umum mana ifade etse de yukarıdaki hadis bu ayeti tahsis etmiştir. Bu hadis sebebiyle zekât ancak Müslüman olanlara verilebilir.[135]

3. *Zenginler*

Hangi mal olursa olsun, temel ihtiyaçların dışında nisab miktarı mala sahip olan kimse "zengin" sayılır ve kendisine zekât verilmez.[136] Çünkü ayette *"Sadakalar (zekâtlar) fakirler içindir…"*

---

[129] *Bahrü'z-Zehhar*, II/185; *Şerhu'l-ezhar*, III/429.

[130] *Bahrü'z-Zehhar*, II/185.

[131] Zeyd b. Ali, *Mecmu' Kütüb ve Resail,* (cem'a tahkik İbrâhim Yahyâ ed-Dersî el-Hamzî), Merkez-i Ehli'l-Beyt li'd-Dirasati'l-İslâmiyye, Sa'de, 2001/1422, s. 358.

[132] et-Tevbe, 9/60.

[133] *el-Menar*, I/317.

[134] bk. Ebû Yusuf, *Kitâbü'l-harac*, Matbaatü's-Selefiyye, Kahire, 1352, s. 136.

[135] *Bahrü'z-Zehhar*, II/186.

[136] *el-Menar*, I/318.

buyrulmaktadır. Ancak yukarıda da geçtiği üzere zekât memuru zengin de olsa emeğinin karşılığı olarak zekâttan pay alır. Yine yolculuk sırasında muhtaç duruma düşen ile Allah yolunda cihat eden ve müellefe-i kulûbden olan kimseler zengin olsa da zekât alabilirler.[137]

4. *Nafaka Yükümlüsü Olunan Kimseler*

Bir kimse zekâtını kendi usul ve fürûuna ve nafaka yükümlüsü olduğu kimselere veremez. Usul bir kimsenin anası, babası, dedeleri; fürû ise çocukları ve torunları anlamındadır. Aynı şekilde bir kimse hanımına da zekât veremez. Çünkü aralarında nafaka yükümlülüğü ilişkisi vardır.[138] Kadının kocasına zekât vermesi ise ihtilâflıdır.[139] Her ne kadar nafaka yükümlülüğü yok ise de mezhep içindeki hâkim görüşe göre yakınlık sebebiyle kadın da kocasına zekât veremez. Çünkü bu takdirde zekât nafaka yolu ile kadına geri döner.[140] Bunların dışında bir kimsenin zekâtını verirken akrabalarına öncelik vermesi evladır.[141]

Zekâtın, malın bulunduğu yerdeki yoksullara verilmesi asıldır. Çünkü Rasûlullah (s.a.v.) Muaz (r.a.)'a; *"Zekâtı Yemen halkının zenginlerinden al, yine Yemen halkının yoksullarına ver."* buyurmuştur.[142] Bu nedenle Zeydî fukahasına göre öğrenci, fakir akraba ve daha fazla ihtiyaç sahipleri hariç kişinin zekâtını kendi bölgesi dışında başkalarına vermesi mekruhtur.[143]

F. ZEKÂTIN ÖDENME ZAMANI

Şartları gerçekleşen malda zekâtın derhal (fevrî) yani sene biter bitmez ödenmesi gerektiğinde fukaha görüş birliği içindedir. Çünkü malda gerçekleşen zekât borcu, artık kul hakkıdır. Bu borcun ödenmesini geriye bırakmak caiz değildir.

---

137 *Şerhu'l-ezhar*, III/427.
138 *et-Tecrid*, s. 96.
139 *Şerhu'l-ezhar*, III/438.
140 *Bahrü'z-Zehhar*, II/186-187.
141 *Şerhü't-Tecrid*, II/175.
142 *el-Menar*, I/315.
143 *Kitâbü'l-Ezhâr*, 68.

Toprak ürünlerinde zekâtın vücûb vakti hasat zamanıdır. Dolayısıyla Hanefîler'de olduğu gibi toprak ürünlerinden zekât, senede kaç kere ürün alınırsa o kadar verilir. Ürün olgunlaşmaya başladığı andan itibaren takriben hesaplanıp verilebileceği gibi hasattan sonra da vermek mümkündür.[144] Zeydîler bu konudaki görüşlerini Ebu'l-Abbas ve Ali b. Ebî Talip'den gelen bir rivayete dayandırmışlardır.[145]

Altın, gümüş ve parada, ticaret malları ve hayvanlarda zekât, bir kamerî yılın tamamlanması ile farz olur ve bu mallardan zekât her sene bir defaya mahsus olmak üzere ödenir. Bununla birlikte bu malların zekâtının sene dolmadan verilip verilemeyeceği tartışma konusu olmuştur. Zeydîlere göre bazı şartların gerçekleşmesi durumunda zekât vaktinden önce verilebilir. Bu şartları şu şekilde sıralamak mümkündür:

1. Zekâtı verilecek mal nisab miktarına ulaşmış olmalıdır.

2. Kişinin vasi veya veli konumunda değil bizzat zekât mükellefi olması gerekir.[146]

Zeydiyye'den bazı âlimler ise mal ister nisaba ulaşsın ister ulaşmasın vaktinden önce zekâtının verilmesinin caiz olmadığı görüşündedir. Bu görüşte olanlara göre, sene geçme şartı, nisab gibi zekâtın vücûb şartlarındandır. Dolayısıyla vaktinden önce ödenen zekât, vakti girmeden yapılan ibadet gibidir yani geçersizdir.[147]

III. HUMUS

Sözlükte "beşte bir" anlamına gelen humus kelimesi[148], İslâm hukuku literatüründe ganimetlerden ve bu hükümde olan mallar-

---

[144] *Şerhü't-Tecrid*, II/38.
[145] *Şerhu'l-ezhar*, III/481.
[146] *Şerhu'l-ezhar*, III/478-481.
[147] *Bahrü'z-Zehhar*, II/188.
[148] *Lisanü'l-Arab*, "Hums", II/1264.

dan kamu adına, belirli alanlarda sarf edilmek üzere alınan beşte birlik (yüzde yirmilik) payı ifade eder.[149]

Sünnî fıkıh ekollerine göre humus, esasen savaş yoluyla ele geçirilen ve genelde ganimet olarak adlandırılan mallardan alınır. Öte yandan fey[150], seleb[151], define ve madenlerden humus alınıp alınmayacağı fakihler ve hukuk ekolleri arasında tartışmalı bir konudur. İmam Şâfiî hariç fakihlerin çoğunluğu, feyde humus bulunmadığı ve feyin Haşr suresinin 7-10. ayetlerinde zikredilen kimselere dağıtılacağı, dolayısıyla bütün Müslümanlara ait olduğu görüşündedir. Öte yandan mahiyeti ve muhtevası hakkında farklı görüşler bulunmakla birlikte *"Rikâzda humus vardır."*[152] hadisinden hareketle rikâzın beşte birinin vergi olarak alınacağında ittifak bulunmaktadır.[153]

Sünnî fukahaya göre ganimetten ve bu hükümde sayılan belli mallardan alınan beşte birlik payı ifade eden humus, Şîa'da (V/XI.) yüzyıldan itibaren daha geniş kapsamlı değerlendirilmiş, Şiî fıkıh literatüründe zekâttan sonra ayrı bir bölüm halinde ele alınmıştır.[154] Bu tarihten itibaren İmâmiyye fakihlerinin tamamı ve Zeydî âlimlerinin bir kısmı, Enfâl suresinin 41. ayetinde belirtilen ganimetin sözlükte mutlak olarak "kazanç ve kâr" anlamına da geldiğini söyleyerek humusun sahasını genişletmişlerdir.[155]

İmâmiyye'ye göre humusa tâbî olan mallar yedi kısma ayrılır. Bunlar; ganimetler, yıllık gelirlerin ihtiyaç fazlası, madenler,

---

[149] H. Yunus Apaydın, "Humus", *DİA*, Yıl: 1998, XVIII/365.

[150] Fey, İslâm devletinin gayri Müslim tebaadan aldığı cizye, harac ve ticaret malları vergilerinin ortak adıdır.

[151] Seleb, savaşta öldürülen düşman askerinin üzerinde veya yanında bulunan elbise, silâh vb. eşya demektir.

[152] Buhârî, Zekât, 66; Müsâḳat, 3.

[153] Apaydın, XVIII/366.

[154] bk. *et-Tecrid*, s. 98; *Bahrü'z-Zehhar*, II/208; *Şerhu'l-ezhar*, IV/5; *el-Menar*, I/335.

[155] Mustafa Öz, "Humus", *DİA*, Yıl: 1998, XVIII/369.

künûz veya rikâz, denizden çıkarılan mallar, mülkiyeti zimmîye intikal eden arazi ve haramla karışmış helâl mallardır.[156]

Zeydiyye'ye göre miktarına ve yıllanmış olmasına bakılmaksızın humusa tâbî olan mallara sahip olan kişilerin humusu vermesi farzdır. Bu hükmün en önemli delili şu ayet-i kerimedir: *"Bilin ki, ganimet olarak aldığınız herhangi bir şeyin beşte biri mutlaka Allah'a, Peygamber'e, onun yakınlarına, yetimlere, yoksullara ve yolculara aittir. Eğer Allah'a; hak ile batılın birbirinden ayrıldığı gün, (yani) iki ordunun (Bedir'de) karşılaştığı gün kulumuza indirdiklerimize inandıysanız (bunu böyle bilin). Allah her şeye hakkıyla gücü yetendir."* [157] Zeydîler bu konudaki görüşlerini Sünnetten ise *"Rikâzda humus vardır."*[158] hadisine dayandırmaktadırlar.[159]

Humus dinî bir vergi olarak füru kitaplarında gayrı müstakil bir bölümde incelenmiştir. Çünkü humus, mükellefiyet, humusa tâbî mallar ve humusun sarf yerleri bakımından zekâtla aynı değildir. Örneğin humusta nisab, nema ve havelanü'l-havl şartları aranmaz.[160] Humusa tâbî mallar ile humusun sarf yerleri ise aşağıdaki şekildedir.

Zeydiyye'de humusa konu olan mal ve gelirler üç kısma ayrılır: [161]

1. *Grup mallar:* Kara ve deniz ürünleri

a. Kara veya deniz avcılığı ile ele geçirilen kuş ve balık gibi hayvanlar. (İmam Zeyd ve Ebû Hanife'ye göre zekâta tâbî değildir).[162]

b. Altın, gümüş, tuz, petrol, zift ve civa gibi madenler (Altın ve gümüş madenleri üzerinde ittifak bulunmakla birlikte diğer madenler ihtilâflıdır).

---

156 Öz, "Humus", *DİA*, XVIII/369.
157 el-Enfal, 8/41.
158 Buhârî, Zekât, 66, Müsâḳat, 3.
159 *Şerhu'l-ezhar*, IV/5.
160 *Bahrü'z-Zehhar*, II/210.
161 *Bahrü'z-Zehhar*, II/209.
162 *Şerhu'l-ezhar*, IV/10.

- Buluntu (lukata) statüsüne girmeyen[163] define ve hazine (rikâz)[164],

- Denizden çıkarılan inci, amber ve misk,

- Kendiliğinden biten ot vb. şeyler.

2. *Grup Mallar:* Savaşta ganimet olarak alınan menkul ve gayrimenkul mallar.

3. *Grup Mallar:* harac, muamele[165] ve zimmet ehlinden alınan cizye ve ticaret vergisi gibi gelirler.[166]

Hangi tür maldan olursa olsun humus verilirken öncelikle niyet edilmesi gerekir. Ayrıca humusun bizzat malın değerinden değil aynından verilmesi şarttır.[167]

Zeydiyye ve İmâmiyye fakihleri humusun sarf edileceği yerleri Enfâl suresinin 41. ayetinde belirtilen tertibe uygun olarak altı kısma ayırırlar: Allah, Peygamber, Resûlullah'ın akrabası, yetimler, fakirler ve yolda kalmışlar. Allah hakkı olan pay, devlet başkanı tarafından salih amel niteliği taşıyan ve kamu yararına olan yerlere harcanır. Peygamberimizin payı ise onun vefatından sonra devlet başkanına verilir. O da buradan aldığı malı kendisi, ailesi ve Müslümanlar için harcar. Peygamberimizin yakınlarından maksat Hz. Ali, Hz. Ca'fer , Hz. Akîl ve Hz. Abbas'ın ailelerinden oluşan Hâşimoğullarıdır. Dolayısıyla üçüncü hisse erkek kadın,

---

[163] Bulunan altın, gümüş ve kıymetli eşyanın İslâmî alâmet (mühür, yazı gibi) taşıması halinde "lukata" hükümleri uygulanır. Böyle bir malın daru'l-harb veya daru'l-İslâm'da bulunmuş olması sonucu değiştirmez.

[164] *Şerhu'l-ezhar*, IV/9.

[165] Muamele, Müslümanların fethettikleri toprakları her yıl gelirinin yarısı, üçte biri veya dörtte biri gibi bir oran karşılığında eski sahiplerine bırakması demektir (*Şerhu'l-ezhar*, IV/25-26). Muamele iki yönüyle haractan farklıdır. Birincisi harac senede bir defa alınır, muamele ise her ürün hasadında alınır. İkincisi, yıl tamamlanınca mükellefin eda imkânına bakılmaksızın harac alınır. Muamelede ise sene tamamlandıktan sonra eda imkânı göz önünde bulundurularak alınır. (*Şerhu'l-ezhar*, IV/25, 6. dipnot).

[166] *et-Tecrid*, s. 98; *Bahrü'z-Zehhar*, II/222-223; *Kitâbü'l-Ezhâr, s.* 73.

[167] *Şerhu'l-ezhar*, IV/22.

zengin fakir ayrımı yapılmaksızın Hâşimîler'e tevzi edilir. Yetimler, miskinler ve yolculara gelince öncelik Peygamberimizin ailesinden bu niteliğe sahip olanlara tanınır. Eğer onun ailesinde yoksa sırasıyla muhacir, ensar ve diğer Müslümanların yetim, miskin ve yolcularına humustan pay ayrılır.[168]

SONUÇ

Genel hatlarıyla Şîa içinde yer alan ancak ortaya koyduğu metot, düşünce ve görüşleriyle ayrı bir ekol olan Zeydiyye'nin zekât anlayışıyla ilgili yapılan bu çalışmada aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır.

1. Zekât konusu Zeydiyye'nin kaynaklarında Sünnî fukahanın sistematiğine benzer şekilde işlenmektedir. Ancak Sünnî kaynaklarda zekât başlığı altında incelenen madenlerin ve definelerin zekâtı Zeydî kaynaklarda humus başlığı altında müstakil olarak ele alınmaktadır.

2. Zeydî fukahasının çoğunluğuna göre; Müslüman olmak, hür olmak, nisab miktarı mala sahip olmak ve havelânü'l-havl zekâtın vücup şartlarıdır. Bazıları ise buna beşinci şart olarak temekkünü de eklemişlerdir.

3. Zeydî fukahası ittifakla niyeti zekâtın edasının şartı olarak kabul ederken bazıları ise temekkünü de zekâtın edasının şartı olarak kabul etmektedir.

4. İlk dönem Zeydî fukahası, İmam Zeyd'in Peygamberimizden naklettiği bir hadise dayanarak zekât mallarının; altın, gümüş, arpa, buğday, hurma, kuru üzüm, mısır, deve, koyun ve sığırla sınırlamışlardır. Daha sonraki Zeydî fukahası ise eserlerinde zekâta tâbî malları Sünnî fukahanın yaptığı gibi gruplandırarak ele almışlardır.

5. Ayrı ayrı nisab miktarına ulaşmayan altın-gümüş, mandasığır, koyun-keçi gibi aynı cins mallar nisab tamamlamada bir birine eklenebilir.

---

[168] *et-Tecrid*, s. 99; *Bahrü'z-Zehhar*, II/224-226; *Kitâbü'l-Ezhâr*, ss. 73-74.

6. Altın ve gümüşten yapılan kadın ziynet ve süs eşyaları zekâta tâbidir. Bu konuda İmam Zeyd'in aksine Zeydî fukahasının çoğunluğu Hanefîlerle aynı görüştedirler.

7. Hayvanların zekâtı her bir hayvan türü için belirtilen nitelikteki hayvanların değerinden değil bizzat aynından verilmelidir.

8. Toprak mahsullerinin zekâtında nisab beş vesk diyen çoğunluğun aksine İmam Zeyd ve Sünnîlerden Ebû Hanife'ye göre az veya çok bütün toprak ürünleri zekâta tâbidir. Toprak ürünlerinin zekâtı, hasat edilir edilmez gayrı safisinden ve bizzat o ürünün kendisinden verilmelidir. Ancak karpuz ve salatalık gibi yılda birkaç kez ürün veren meyvelerin saklanması mümkün olmadığı için kendisi yerine değeri de hesaplanarak verilebilir.

9. Zekât Tevbe suresinin 60. ayetinde belirtildiği üzere sekiz sınıf insana verilir. Bu gruplardan fakir, temel ihtiyaçları dışında malı olmayan; miskin ise fakire göre daha çok ihtiyaç sahibi demektir. Hz. Ömer'den gelen rivayete dayanarak miskinlerin, ehl-i kitabın fakirleri olduğunu savunanlar da bulunmaktadır.

10. Fî sebîlillâh tabirini Zeydî fukahası öncelikle cihat anlamında kullanmışlardır. Ayrıca Allah rızasına uygun ve toplumun menfaati için cami yapma, su kuyusu açma, yolları düzeltme, mezar kazma ve ölüleri kefenleme gibi her türlü hayırlı işte çalışan kişiler de bu gruptan sayılmıştır.

11.Yolcuya zekât verilebilmesi için onun seferilik mesafesi kadar memleketinden uzakta olması, memleketine gidecek kadar parası ve malı bulunmaması ve yolculuğa meşru amaçlarla çıkmış olması gerekir.

12. Hâşimî soyundan olanlara, kâfirlere, dinen zengin sayılanlara ve nafaka yükümlüsü olunan kimselere zekât verilmez.

13. Toprak ürünlerinde zekâtın vücûb vakti hasat zamanıdır. Dolayısıyla toprak ürünlerinden zekât, senede kaç kere ürün alınırsa o kadar verilir. Altın, gümüş ve parada, ticaret malları ve hayvanlarda zekât, bir kamerî yılın tamamlanması ile farz olur ve bu mallardan zekât her sene bir defaya mahsus olmak üzere öde-

nir. Zeydîlere göre malı nisab miktarına ulaşmış ve bizzat mükellef olan kişi zekâtı vaktinden önce verebilir. Zeydiyye'den bazı âlimler ise mal ister nisaba ulaşsın ister ulaşmasın vaktinden önce zekâtının verilmesinin caiz olmadığı görüşündedir. Bu görüşte olanlara göre, sene geçme şartı, nisab gibi zekâtın vücûb şartlarındandır. Dolayısıyla vaktinden önce ödenen zekât, vakti girmeden yapılan ibadet gibidir yani geçersizdir.

14. Şîa'nın genel tutumuna paralel olarak Zeydiyye fıkıh kitaplarında; kara ve deniz avıyla elde edilen malları, maden ve defineleri, ganimetleri, harac, cizye ve muameleden elde edilen gelirleri humus başlığı altında işlemiştir.

15. Humus zekâttan farklıdır. Çünkü humus, mükellefiyet, humusa tâbî mallar ve humusun sarf yerleri bakımından zekâtla aynı değildir. Örneğin humusta nisab, nema ve havelanü'l-havl şartları aranmaz.

Sünnî fıkıh literatüründe ise humus, ganimetlerden ve bu hükümde olan mallardan kamu adına, belirli alanlarda sarf edilmek üzere alınan beşte birlik (yüzde yirmilik) vergidir. Madenler ve defineler ise daha çok zekât konusu içerisinde işlenmektedir.

Zeydiyye'nin zekâtla ilgili görüşlerini ana hatlarıyla tespit etmeyi hedeflediğimiz bu çalışmada zaman zaman diğer fıkıh ekolleriyle mukayeselere de yer verdik. Böylece görüşler arasındaki benzerlikleri ve farklılıkları ortaya koymaya çalıştık. Zeydiyye'nin zekâttan farklı olarak özel bir başlıkla ele aldığı humus konusuna ise sadece zekâtla mukayese bağlamında yer verdik. Bu nedenle humusun ayrı bir çalışmayla daha detaylı olarak ele alınarak mukayeseli bir şekilde incelenmesi gerektiği kanaatindeyiz. Gayret bizden başarı Allah'tandır.

Kaynaklar

Apaydın, H. Yunus, "Humus", *DİA*, Yıl: 1998, XVIII/365-369.

Bedran, Ebü'l-Ayneyn Bedran, *Tarihü'l-fıkhi'l-İslâmî ve Nazariyyetü'l-Mülk ve'l-Ukud*, Dârü'n-Nehdati'l-Arabiyye, Beyrut, t.y.

Demirel, Kadir, *Zeydiyye'nin Hadis Anlayışı*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2005.

Ebû Yusuf (182/798), *Kitâbü'l-harac*, Matbaatü's-Selefiyye, Kahire, 1352.

Ebû Zehra, Muhammed, *el-İmam Zeyd: Hayatühü ve Asruhu*, Dâru'l-Fikri'l-Arabi, Kahire, t.y.

_____, *Mezhepler Tarihi*, (çev. Sıbğatullah Kaya), Anka Yayıncılık, Ankara, t.y.

el-Haruni, Ahmed b. Hüseyin b. Harun b. Hüseyin (411/1020), *et-Tecrid fî Fıkhi'l-İmameyni'l-A'zameyn el-Kâsım b. İbrâhim ve Hafidühü'l-İmam el-Hadi Yahyâ b. Hüseyin*, (Haz. bdullah b. Hammûd el-İzzî), Müessesetü'l-İmam Zeyd b. Ali es-Sekafiyye, Amman, 1422/2002.

_____, *Şerhü't-Tecrid fi Fıkhi'z-Zeydiyye*, I-III, (thk. Muhammed Yahya Salim Azzan, Hamid Cabir Ubeyd), Merkezü't-Türas ve'l-Buhusi'l-Yemeni, San'a, 2006.

Fığlalı, Ethem Ruhî, *Çağımızda İtikadî İslâm Mezhepleri*, Şa-To İlahiyat, İstanbul, 2001.

Gökalp, Yusuf, "Zeydiyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XLIV/328-331.

İbn Manzur, Ebü'l-Fazl Muhammed b. Mükerrem b. Ali el-Ensârî (711/1311), "Zekâ", *Lisanü'l-Arab*, I-VI, Dâru'l-Maarif, Kahire, t.y.

_____, "Hums", 2/1264.

İbn Miftah, Ebü'l-Hasan Abdullah, *el-Müntezaü'l-Muhtar mine'l-Gaysi'l-Midrar: Şerhu'l-Ezhar*, I-X, Vizaretü'l-Adl, San'a, 2003/1424.

İbnü'l-Murtazâ, el-Mehdî-Lidînillâh Ahmed b. Yahyâ b. el-Murtazâ, (840/1437), *Kitâbü'l-Ezhâr fî Fıkhi'l-E'immeti'l-Ethar*, Dârü'l-Hikmeti'l-Yemaniyye, San'a, 1993/1414.

_____, *Kitabü'l-Bahrü'z-zehhar el-Câmi' li-Mezahibi Ulemai'l-Emsar*, I-V, Dârü'l-Hikmeti'l-Yemaniyye, San'a, 1988.

Kazı, A. K., *"Zeydî Fıkhının Gelişimine Dair Notlar", Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, (Çev. Kadir Demirci), I (2014), 209-218.*

Köse, Saffet, "Hâdî İlelhak, Yahya b. Hüseyin", *DİA*, Yıl: 1997, XV/17-18.

Makbilî, Sâlih b. Mehdî b. Alî Makbilî Kevkebânî (1108/1696-97), *el-Menar fi'l-Muhtar min Cevâhiri'l-Bahri'z-Zehhar*, I-II, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1988/1408.

Öz, Mustafa, "Zeyd b. Zeynelabidin ve Zeydiyye", *M. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 19 (2000), s. 43-58.

_____, "Humus", *DİA*, Yıl: 1998, Cilt: XVIII/369-370.

Serahsî, Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed b. Ebî Sehl (ö. 483/1090), *el-Mebsut*, I-XXXI, Dâru'l-Marife, Beyrut, t.y.

Şerefeddin, Ali b. Abdülkerim Fudayl, *ez-Zeydiyye: Nazariyye ve Tatbik*, Cem'iyyetu Ummali'l-Matabii't-Teavüniyye, Amman, 1985.

Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed (1250/1834), Neylü'l-Evtar Şerhi Münteka'l-Ahbar, I-VIII, Mustafa el-Babi el-Halebi, Kahire, t.y.

Şirbînî, Şemseddin el-Hatip Muhammed b. Ahmed (ö. 997/1570), *Muğni'l-Muhtaç ila Marifeti Meani Elfazi'l-Minhac*, Dârü'l-Marife, I-IV, Beyrut, 1997.

Yavuz, Yunus Vehbi, *İslâm'da Zekât Müessesesi*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1983.

Yücel, Fatih, "Fıkıh usulünde Zeydiyye-Mu'tezile Etkileşimi", *İslâmî İlimler Dergisi*, Yıl6, Sayı 1, Bahar, 2011, s. 255-273.

_____, "Zeydiyye", *DİA*, XLIV/331-338.

Zeyd b. Ali b. Hüseyin b. Ali b. Ebî Talib(122/740), *el-Mecmuü'l-Hadisi ve'l-Fıkhi, (thk. Abdullah b. Hammûd el-İzzî, Müessesetü'l-İmam Zeyd b. Ali es-Sekafiyye, Amman, 2002/1422.*

_____, *Müsnedü'l-İmam Zeyd*, (cem': Abdülazîz b. İshak el-Bağdadi), Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1981.

_____, *Mecmu' Kütüb ve Resail*, (cem'a tahkik İbrâhim Yahyâ ed-Dersî el-Hamzî), Merkez-i Ehli'l-Beyt li'd-Dirasati'l-İslâmiyye, Sa'de, 2001/1422, s. 358.